

Geen verplicht uitstel van selectie voor iedereen, maar wel verbeteringen in het huidige stelsel om bestaande zwaktes tegen te gaan. Dat is het oordeel van de Onderwijsraad naar aanleiding van de vraag of de vroege selectie bij de overgang van primair naar voortgezet onderwijs aangepast moet worden.

Samenvatting

Aanleiding advies: oproep tot 'herbezinning' Nederlandse onderwijsstelsel

In februari was het weer zover: leerlingen uit groep 8 van het primair onderwijs maakten de Cito-toets. Met de toetsresultaten en het advies van de leerkracht in de hand moeten zij een keuze maken voor een school voor voortgezet onderwijs. Een belangrijke stap die hun verdere (school)loopbaan behoorlijk kan beïnvloeden. Een té belangrijke stap volgens sommigen, om op zo'n vroeg moment te maken. De keuze en de bijbehorende selectie zouden beter een aantal jaar uitgesteld kunnen worden. Dan kan een betere inschatting gemaakt worden van het niveau en de talenten van een leerling. Anderen zijn juist tegen een verschuiving van het selectiemoment en vrezen voor een kwaliteitsdaling.

De OESO heeft in 2007 een rapport uitgebracht waarin kritiek werd geleverd op het Nederlandse onderwijs. De OESO stelde op basis van een internationaal vergelijkende verkenning dat door de vroege selectie in het Nederlandse onderwijs leerlingen uit achterstandsgroepen worden benadeeld. Ook blijft hierdoor de doorstroom naar het hoger onderwijs achter. Landen die een latere selectie kennen, doen het volgens de OESO in beide opzichten beter. De kritiek leidde tot instemmende reacties, maar ook tot verzet. De minister van OCW (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) riep op tot een herbezinning op het Nederlandse onderwijsstelsel. Hij vroeg de Onderwijsraad een oordeel te geven over het huidige stelsel 'in het licht van de al dan niet (te) vroege selectie'.

Ook vroeg hij de raad zich uit te spreken over de flexibiliteit van het systeem. Het Nederlandse onderwijsstelsel heeft de naam behoorlijk flexibel te zijn, vanwege de mogelijkheden voor tussentijds overstappen, doorstromen en het stapelen van opleidingen. Ook ondernemen scholen diverse activiteiten om deze flexibiliteit te vergroten. Aan de andere kant doen zich ontwikkelingen voor die deze spankracht juist verkleinen. Voorbeelden zijn het verdwijnen van de brede brugklassen, het schaarser worden van schoollocaties waar verschillende schooltypen bij elkaar zitten, het invoeren van gymnasiumbrugklassen en het stellen van aanvullende eisen aan leerlingen die naar een hoger niveau willen doorstromen.

Vroege selectie heeft negatieve gevolgen voor leerlingen met een lagere sociaal-economische achtergrond

Uit een overzicht van de over dit onderwerp verschenen literatuur komt een redelijk consistent beeld naar voren: vroege selectie heeft vooral voor leerlingen met een lagere sociaal-economische achtergrond negatieve gevolgen. Zij presteren lager in een vroeg selecterende omgeving, al zijn de oorzaken hiervan niet geheel duidelijk. Duidelijk is wel dat zij een grotere

kans hebben om te worden toegewezen aan een lagere stroom. Mogelijk spelen zogenoemde groepsgenoteneffecten ('peereffecten') een rol: in een lage stroom krijgen leerlingen onderwijs in een homogene, laag presterende groep, zij hebben geen mogelijkheid om zich op te trekken aan beter presterende klasgenoten. Het onderzoek naar groepsgenoteneffecten is echter complex. Een zeer heterogene groepssamenstelling blijkt evenmin gewenst. Leerlingen profiteren vooral van onderwijs met leerlingen die qua niveau net iets boven hun eigen niveau presteren. Een zekere menging van niveaus werkt dus positief, maar te grote niveaoverschillen in één groep werken minder goed. Bovendien blijken gemengd samengestelde groepen negatieve effecten te hebben voor de zeer getalenteerde, goed presterende leerlingen. Voor Nederland is een positief effect aangetoond van gemengde tweejarige brugklassen mavo-havo in vergelijking met brugklassen op categoriale mavo's. De resultaten van de havo'ers bleken niet nadelig te zijn beïnvloed door menging met mavo-leerlingen. Het is niet duidelijk of deze effecten ook zullen optreden wanneer de brugklassen nog diverser zouden worden (bijvoorbeeld alle niveaus bij elkaar).

Een ander kritiekpunt is dat vroege selectie bijdraagt aan segregatie. Leerlingen van verschillende sociaaleconomische of etnische achtergronden komen in verschillende onderwijsstromen terecht, doorgaans ook gehuisvest in aparte vestigingen. Leerlingen groeien gescheiden op, wat de sociale cohesie zou belemmeren. Deze opvatting kan op grond van onderzoek niet zonder meer worden bevestigd. Een vroeg selecterend stelsel biedt namelijk wel mogelijkheden voor menging van leerlingengroepen van verschillende schooltypen, die overigens op dit moment onvoldoende worden benut. Tevens bestaat ook binnen een comprehensief onderwijsstelsel het gevaar van het ontstaan van segregatie. In de Verenigde Staten bijvoorbeeld kijken ouders uit naar particulier onderwijs of verhuizen naar een buurt met prestigieuze scholen. Een dergelijke beweging ondermijnt de zeggingskracht van een publiek bestel. Uit Nederlands onderzoek blijkt bovendien dat heterogeniteit dan wel homogeniteit in de leefomgeving op school geen verband houdt met de ontwikkeling van burgerschapscompetenties van leerlingen.

Prestaties stelsel hangen niet sterk samen met selectiemoment

Om de Nederlandse situatie in perspectief te plaatsen is bekeken hoe enkele andere landen met selectie omgaan. Er is gekeken naar Oostenrijk, Duitsland, Zwitserland en Vlaanderen als voorbeelden van vroeg selecterende landen en naar Canada en Zweden als voorbeelden van laat selecterende landen. De vergelijking maakt een aantal zaken duidelijk. Ten eerste: niet alleen de leeftijd van de leerling maar ook de verblijfsduur in het primair onderwijs doet ertoe bij selectie. Naarmate deze periode korter is, is het lastiger een juiste inschatting van het capaciteitsniveau van de leerling te maken. In Nederland is deze periode aanmerkelijk langer dan in Duitsland en Oostenrijk en ook langer dan in België en Zwitserland. Ten tweede speelt de beschikbaarheid van een onafhankelijke prestatie- of capaciteitentoets (zoals de Cito-eindtoets) een rol. Wanneer een dergelijke toets er niet is, is de beslissing over toewijzing van meer toevallige en subjectieve factoren afhankelijk, zoals een inschatting van de motivatie van de leerling en het ambitieniveau van de ouders. Ten derde spelen institutionele factoren een rol. Nederland, Canada en Zweden kennen vooral scholengemeenschappen met verschillende leerwegen en schoolsoorten bij elkaar (hoewel in Nederland toenemend gehuisvest op gescheiden locaties); Oostenrijk en Duitsland kennen vooral afzonderlijke scholen. Ten vierde blijkt dat verschillende landen het moment van selectie hebben opgeschoven om nogal uiteenlopende motieven en dat vaak ook in combinatie met andere maatregelen. Belangrijke motieven zijn – naast het tegengaan van de veronderstelde nadelen van vroege selectie – krimp van het aantal leerlingen en imago-problemen van de lagere schooltypen. Andere maat-

regelen zijn hogere investeringen, uitbreiding van onderwijstijd, beter opgeleid personeel en een grotere autonomie voor scholen. Doordat maatregelen gezamenlijk worden genomen, is het ook internationaal vergelijkend moeilijk na te gaan wat de specifieke bijdrage is van het opschuiven van het selectiemoment.

Geen verplicht uitstel van selectie voor iedereen

Op dit moment zijn er onvoldoende aanwijzingen dat een breed en voor alle scholen verplicht uitstellen van het selectiemoment leidt tot een verbetering van schoolprestaties voor alle leerlingen. De vele wetenschappelijke studies geven onvoldoende steun voor een dergelijke algemene maatregel. Nederland presteert internationaal gezien gemiddeld redelijk. De toestroom naar het hoger onderwijs ligt bijna rond de 50%, ook de deelname van allochtone Nederlandse studenten gaat het aandeel in de leeftijdsgroep benaderen. Wel vraagt het rendement veel meer aandacht. Er zijn echter wel degelijk zwakkere punten in het onderwijsstelsel, waarvan naast de matige prestaties van de hoogst presterende groep, de geringere kansen van leerlingen met een lagere sociaaleconomische achtergrond de belangrijkste is. Dit probleem verdient aandacht, maar kan volgens de raad beter op een andere manier worden aangepakt dan door middel van een algemene verschuiving van het selectiemoment voor alle leerlingen. De raad bepleit maatwerk: sommige leerlingen hebben baat bij een langere oriënterende periode en de mogelijkheid om hun keuze voor een voortgezet onderwijstype uit te stellen; andere leerlingen hebben juist baat bij een vroege en gerichte keuze.

Om geconstateerde zwaktes in het huidige stelsel tegen te gaan doet de raad de volgende aanbevelingen.

1. Het selectievraagstuk begint niet pas bij de overgang van groep 8 van de basisschool naar het voortgezet onderwijs. Het is zaak om leerachterstanden zo vroeg mogelijk te signaleren en weg te werken. Slechte lezertjes in groep 3 en 4 moeten vroegtijdig worden opgemerkt en goed onderwezen. Een achterstand die daar ontstaat is heel moeilijk in te lopen. Het is bekend dat schakelklassen voor leerlingen van groep 8 enorme inhaaleffecten laten zien. Deze vooruitgang kan ook eerder in de schoolloopbaan worden geboekt.
2. De kop-of voetklas – een extra jaar tussen primair en voortgezet onderwijs in – heeft zijn functie bewezen. De raad is voorstander van ‘voetklassen’: een extra jaar gekoppeld aan een school voor voortgezet onderwijs. Vooral voor leerlingen die wel de potentie hebben (bijvoorbeeld blijkend uit een intelligentietest), maar door taalachterstand onvoldoende vorderingen hebben geboekt, zijn voetklassen uitermate geschikt. In elke gemeente zou er een dekkend aanbod moeten zijn. Dat kan bijvoorbeeld door per regio te zorgen voor een bepaald aantal voetklassen bij een bepaald aantal leerlingen.
3. Vooral leerlingen in afzonderlijke vmbo-tl-klassen (theoretische leerweg) lopen het risico lager te presteren en achter te blijven. Dit pleit voor gemengde brugklassen van vmbo-tl en havo. Leerlingen moeten in deze klassen in de doorstroomvakken op twee niveaus instructie krijgen en beoordeeld worden volgens vmbo-tl-normen en volgens havo-normen. Een aantal docenten in de doorstroomvakken heeft daartoe een havo-applicatie nodig. Uiteraard moeten de klassen dan ook bestaan uit zowel leerlingen met een vmbo-tl- als een havo-advies.
4. Een sterk punt van het Nederlandse stelsel is de mogelijkheid om door te stromen en om opleidingen te stapelen. Dit kenmerk moet worden gekoesterd en waar mogelijk verrijkt. Momenteel stellen veel vo-scholen doorstroomeisen die opstroom belemmeren. Het is zaak dat rijksoverheid en sectororganisatie de scholen hierop aanspreken. Doorstroomregels moeten zo veel mogelijk transparant en objectief geformuleerd zijn. Ook dienen de

mogelijkheden om op verschillende vooral hogere niveaus vakken te volgen en examens te doen, te worden verruimd.

5. Ongewenste negatieve effecten van het huidige stelsel, zoals segregatie tussen leerlingengroepen, kunnen worden tegengegaan door niet-doorstroomvakken gezamenlijk te organiseren. Vakken als gymnastiek, levensbeschouwing en cultuureducatie kunnen heel goed met leerlingen van verschillende schooltypen samen worden aangeboden. Scholen kunnen hier veel meer creativiteit laten zien, bijvoorbeeld kiezen voor interne hergroepering of samenwerkingsverbanden met andere scholen aangaan.
6. De scheiding tussen algemeen voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs moet minder strikt worden. Dit kan door bestaande routes (zowel van havo naar hoger beroepsonderwijs als van middelbaar naar hoger beroepsonderwijs) te versterken, maar ook door meer menging van algemene en beroepsgerichte leerinhouden. De vakkenpakketten in ieder geval op het havo en wellicht ook het vwo kunnen een of twee beroepsgerichte vakken omvatten, die aansluiten op en onderdeel zijn van de profielen. Voor het middelbaar, maar ook voor het hoger beroepsonderwijs is hier een rol mogelijk. De nu nog weinig gekozen gemengde leerweg in het vmbo wordt idealiter samengevoegd met de theoretische, zodat ook de vmbo-tl minimaal één beroepsgericht vak heeft.
7. De raad stelt experimenten met juniorcolleges voor, die het goede van het primair onderwijs (zelfstandigheid van leerlingen, samenhang van vakken, één of twee leerkrachten) en het voortgezet onderwijs (inhoudelijke diepgang, volwassener sfeer) combineren. Dit kan door het stimuleren van een aantal ontwikkelprojecten die door schoolbesturen in primair en voortgezet onderwijs opgepakt worden. Het gaat dan om projecten waar groep 8 van de basisschool en klassen 1 en 2 van het voortgezet onderwijs in participeren. Het juniorcollege geeft toegang tot in principe alle soorten vervolgonderwijs.
8. Als opdracht voor de wat langere termijn kunnen de mogelijkheden voor 'eindtermenonderwijs' verkend worden: de school voor voortgezet onderwijs met een klein centraal vastgesteld keraanbod. In deze variant kiezen scholen in het voortgezet onderwijs zelf welke opleidingstrajecten zij aanbieden. Zij vullen het keraanbod, de verplichte doorstroomvakken Nederlands, wiskunde en Engels op verschillende referentieniveaus, aan met een aanbod naar keuze, passend bij de capaciteiten, de leerstijl van de leergroep en de leerling en de doorstroomafspraken met het vervolgonderwijs.